

JAN DĄBROWSKI
 MAŁGORZATA MOGIELNICKA-URBAN

WYNIKI PRAC WYKOPALISKOWYCH NA STANOWISKACH ZESPOŁU OSADNICZEGO KULTURY ŁUŻYCKIEJ WE WSI WORYTY, WOJ. OLSZTYN

Badania zespołu osadniczego kultury łużyckiej w Worytach prowadzili w latach 1970—1974 autorzy przy współpracy kolegów: mgr B. Balke (1971—1972), mgr R. Kozłowskiej (1970) i dr. hab. T. Malinowskiego (1973). Były to prace planowe kierowanego przez prof. dr. W. Hensla Zespołu do Badań nad Etnogenezą Słowian w Polsce północno-wschodniej Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, częściowo subsydiowane także przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie. Objęły one pięć stanowisk kultury łużyckiej, rozmieszczonych na terenie wsi Woryty (gm. Gietrzwałd, woj. Olsztyn) w dorzeczu Pasłęki (ryc. 1). Jedno z nich, to jest cmentarzysko (stan. 1), badane było w latach 1929—1933 przez L. Fromma, który przekopał tu ok. 12 arów, odkrywając 360 grobów, w tym 271 popielnicowych z 789 popielnicami i 13 jamowych z 19 skupiskami kości. Cmentarzysko to ma już bogatą literaturę, mimo iż opublikowano zaledwie ok. 3% użytych materiałów¹, które podczas wojny uległy niemal całkowitemu zniszczeniu. Osada na stan. 2 odkryta została również przez L. Fromma, który najprawdopodobniej nie prowadził tu żadnych badań wykopaliskowych. Wykorzystując dane archiwalne z Muzeum Mazurskiego w Olsztynie rozpoznano ją w 1969 r. wykopem sondazowym, co pozwoliło wytypować ten obiekt do przeprowadzenia prac planowych². Pozostałe stanowiska odkryto w wyniku działalności pracowników ekspedycji w Worytach.

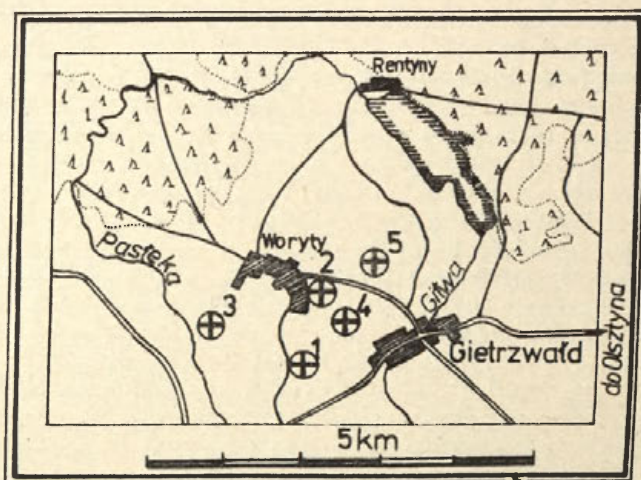
Niniejszy artykuł, pisany w trzy miesiące po zakończeniu badań terenowych, nie ujmuje oczywiście wszystkich aspektów prowadzonych w Worytach prac, tym bardziej że tak opracowywanie materiału archeologicznego, jak i niektórych źródeł przyrodniczych jeszcze trwa. Ograniczono się tu więc do krótkiego zreferowania rezultatów badań archeologicznych i ich podstawowej problematyki, pomijając niemal zupełnie wyniki prac innych dyscyplin. Dla zorientowania Czytelnika podamy jedynie, że równocześnie z badaniami archeologicznymi prowadzone były prace

¹ Publikacje źródłowe to: C. Engel, *Tätigkeitsbericht des Prussia Museums in Königsberg (Ostpreussen) für das Jahr 1929*, „Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit”, Bd. VI, 1930, s. 5; tenże, *Tätigkeitsbericht der vorgeschichtlichen Abteilung des Prussia Museums in Königsberg Pr.*, „Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit”, Bd. VII, 1931, s. 8; tenże, *Vorgeschichte der altpreussischen Stämme*, Bd. I, Kaliningrad 1935, s. 99 i n.; W. Gaerte, *Die „Lausitzischen“ Flachgräberfelder Ostpreussens*, „Prussia”, Bd. XXIX, 1931, s. 112, a przede wszystkim H. Urbanek, *Die frühen Flachgräberfelder Ostpreussens*, Kaliningrad—Berlin 1941, s. 5 i n.

² K. Dąbrowski, *Prace wykopaliskowe Zespołu do Badań Etnogenezy Słowian IHKM PAN w 1969 roku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, nr 1 (107), 1970, s. 68 oraz „Informator Archeologiczny. Badania 1969”, Warszawa 1970, s. 68.

nad pełną rekonstrukcją naturalnego środowiska omawianego zespołu, poprzez analizę geologiczną (zespół doc. dr hab. E. Stupnickiej z Uniwersytetu Warszawskiego) oraz palynologiczną (dr M. Ralska-Jasiewiczowa z Instytutu Botaniki PAN). Przeprowadzano także ekspertyzy materiału zabytkowego, a więc przede wszystkim kości z grobów (zespół doc. dr. hab. A. Malinowskiego z Uniwersytetu Poznańskiego) ponadto nielicznych odcisków ziarn na ceramice i polepie (dr M. Klichowska z IHKM), kości zwierzęcych i zabytków z kości i rogu (dr A. Lasota z Państwowego Muzeum Archeologicznego) i węgla drzewnych (dr inż. W. Dźbeński ze Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego). Ekspertyzę skamielin przeprowadziła dr H. Hurcewicz z Uniwersytetu Łódzkiego, badania zaś ceramiki — zespół Centralnego Laboratorium IHKM. Te ostatnie wspomagane były przez eksperymentalne wykonywanie i wypalanie naczyń z miejscowych glin³. Wykonano też dwie próby C₁₄ (Laboratorium Instytutu Fizyki Politechniki Śląskiej), które jednak przyniosły niezbyt wiarygodne wyniki.

Stanowisko 1 usytuowane jest na pograniczu gruntów wsi Woryty i Gietrzwałd (ryc. 1), na stoku wschodnim porośniętego lasem wzgórza. Teren ten należy

Ryc. 1. Woryty, woj. Olsztyn. Plan rozmieszczenia stanowisk kultury łużyckiej na terenie wsi

Distribution of Lusatian sites in the village grounds

Rys. B. Kowalczyk

do Lasów Państwowych i stanowi deputat uprawiany przez Michalewicza z Woryt. Opublikowany plan wykopów Fromma nie posiada odniesień do punktów terenowych⁴, tylko więc dzięki informacjom miejscowej ludności udało się w przybliżeniu ustalić w terenie miejsce jego badań. Prace nasze miały zatem na celu, poza uzyskaniem nowych materiałów, także ustalenie granic dawnych wykopalisk. Istniała też konieczność weryfikacji dotychczas opublikowanych danych, gdyż cmentarzysko w Worytach wyróżniało się wśród innych tego typu⁵ niezwykle ilością

³ M. Mogielnicka, *Sprawozdanie z eksperymentalnego wylepiania i wypalania ceramiki w Worytach, pow. Olsztyn*, Kwartalnik HKM R. XXII: 1974, nr 3, s. 515 i n.

⁴ Urbanek, *op. cit.*, tabl. 30.

⁵ T. Malinowski, *Obrządek pogrzebowy ludności kultury łużyckiej w Polsce*, Prz. Arch., t. XIV: 1962, s. 50.

grobów wielopopielnicowych (maksymalna ilość 18 popielnic, przeciętnie 6—10) z rozbudowanymi konstrukcjami kamiennymi (groby na bruku, pod brukiem, z obstawą dookoła). Groby były stosunkowo ubogo wyposażane w ceramikę i zupełnie sporadycznie w inne przedmioty (cztery groby z darami innymi niż ceramika). Jest to zapewne wynikiem nieeksplorowania w całości inwentarzy grobowych, a także tego, że Fromm nie potrafił należycie rozróżnić łączących się ze sobą bruków kamiennych różnych grobów.

Badania prowadzono na stanowisku 1 w latach 1970—1973, przekopując 5,5 ara i eksplorując 49 grobów⁶. Wykopy sondażowe w 1970 r. o powierzchni 75 m², założone w pobliżu południowego krańca przekopanego ongiś obszaru, pozwoliły na uchwycenie dwóch krawędzi dawnych wykopów. Później badania skoncentrowano przy południowo-zachodniej granicy wykopalisk L. Fromma, to jest przy stwierdzonym przezeń skupisku grobów. W 1972 r. natrafiono we wschodniej części ów. D aru 53 na butelkę z kartką, zawierającą dane o zasięgu tego wykopu, niestety niezupełnie zgodne z opublikowanym planem. Stwierdzono, że w tej części cmentarzyska bezpośrednio za granicą dawnych wykopów ciągnie się pas ziemi przemieszanej o szerokości 8—12 m i miąższości 20—60 cm, w którym występowały na ogół zniszczone groby, a za nim znajduje się już jałowy piasek calca. Najdalej, to jest o 12 m od granicy wykopów L. Fromma, wysunięty w kierunku południowo-zachodnim jest grób 849. Prawdopodobnie ta partia cmentarzyska uległa zniszczeniu podczas wybierania kamieni przez miejscową ludność w ubiegłym wieku⁷. Wykopy z roku 1973 zlokalizowano w północno-wschodniej części cmentarzyska, co pozwoliło nie tylko na uchwycenie granic wykopów Fromma, lecz i granic cmentarzyska, jako że nie stwierdzono dalszego występowania grobów w tej partii stanowiska. Można zatem cmentarzysko uznać za przekopane całkowicie.

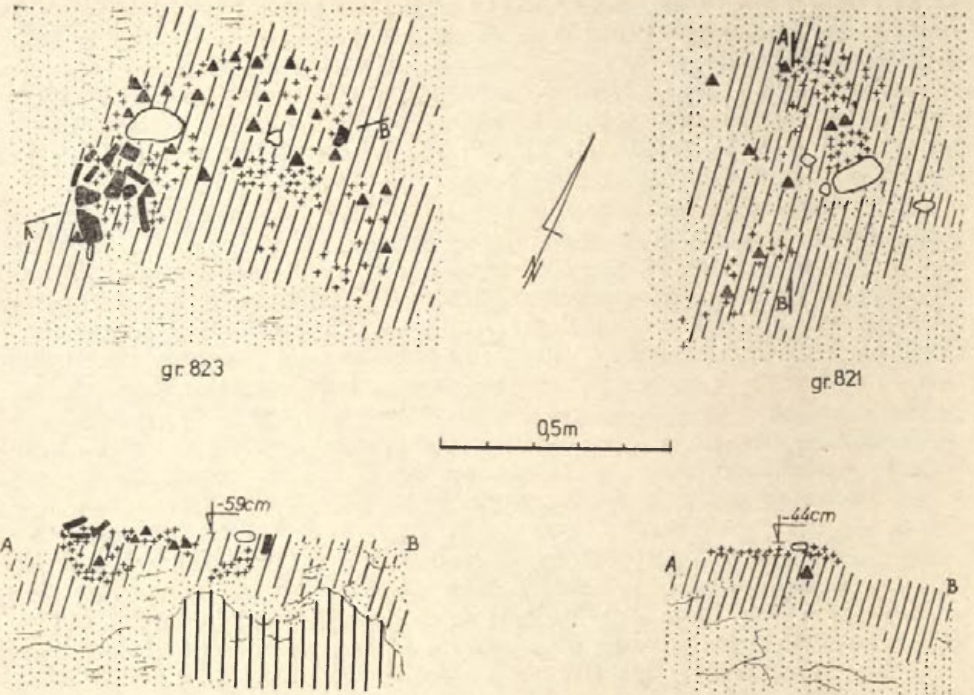
Wśród odkrytych w trakcie badań w latach 1970—1973 czterdziestu dziewięciu grobów ciałopalnych wystąpiło 12 grobów popielnicowych (ryc. 2), 9 jamowych (ryc. 2) i 28 zniszczonych. Znajdowano je na głębokości 16—80 cm. Większość z nich wystąpiła w pasie ziemi przemieszanej, a dolne partie niektórych zalegały w żółtym piasku calca poniżej tej warstwy. Kilka grobów odkryto poza pasem ziemi przemieszanej (gr. 818, 819, 820); wkopane były one w całość, a górą silnie zniszczone przez orkę. Pod tą warstwą znaleziono groby 826, 828, 853 i 854 występujące na głębokości 62—81 cm i stosunkowo nieźle zachowane. Grób 826⁸ o nieregularnym zarysie jamy wypełnionej szarawym piaskiem zawierał dwie zgniecione, stykające się brzuściami popielnice (ryc. 3 a, e). Grób 828 to zniszczony grób popielnicowy z zachowanymi fragmentami obstawy kamiennej. Groby 853 i 854 uznano za popielnicowe z dolnym brukiem (gr. 853) oraz z pozostałościami obstawy i brukiem nakrywającym (gr. 854). Do lepiej zachowanych należy też grób 848 z dwustożkowym naczyniem jako popielnicą (ryc. 3 b)⁹. Pozostałe groby występowały w postaci dość znacznych, niekiedy rozwleczonych skupisk przepalonych kości, przemieszanych z fragmentami ceramiki, a czasem i kamieniami. Nie-

⁶ Dane o badaniach por.: J. Dąbrowski, R. Kozłowska, *Komunikat o pracach wykopaliskowych w Worytach, pow. olsztyński, w 1970 r.*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, nr 4 (110), 1970, s. 630 i n.; „Informator Archeologiczny”, Warszawa 1971 s. 63; B. Balke, J. Dąbrowski, M. Mogielnicka, *Wstępne sprawozdanie z badań zespołu osadniczego kultury łużyckiej we wsi Woryty, pow. olsztyński*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, nr 1 (115), 1972, s. 211 i n.; „Informator Archeologiczny”, Warszawa 1972, s. 69 i n.; B. Balke, J. Dąbrowski, M. Mogielnicka, *Badania zespołu osadniczego kultury łużyckiej w Worytach, pow. olsztyński, w 1972 roku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, nr 3 (121), 1973, s. 317 i n. oraz „Informator Archeologiczny”, Warszawa 1973, s. 84 i n.

⁷ Urbanek, *op. cit.*, s. 5 i n., tabl. 23.

⁸ Por.: Balke, Dąbrowski, Mogielnicka, *Wstępne sprawozdanie...*, ryc. 1.

⁹ Por.: Balke, Dąbrowski, Mogielnicka, *Badania...*, ryc. 2.

Ryc. 2. Woryty, woj. Olsztyn, stan. 1. Plan i przekrój grobu 823 (uszkodzony grób popielnicowy) i grobu 821 (uszkodzony grób jamowy)

Legenda jak do ryc. 6

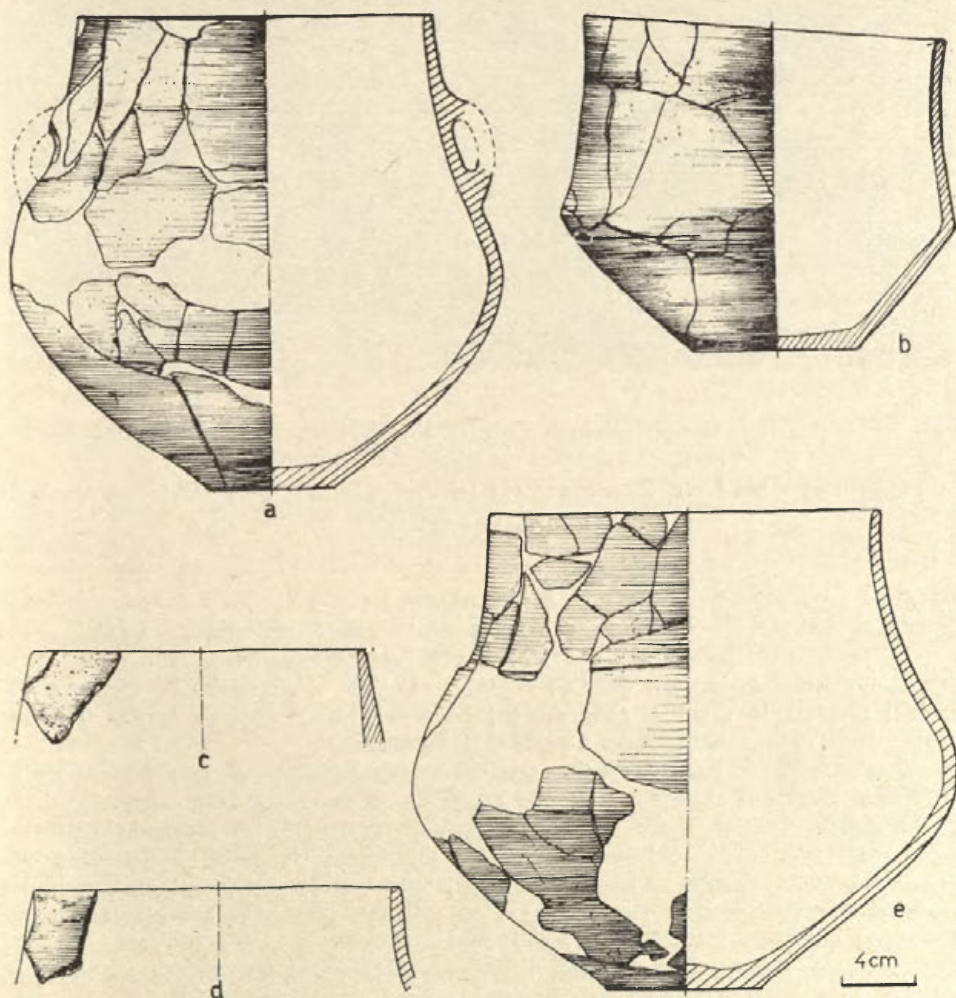
Plan and section of grave 823 (damaged urn grave) and grave 821 (damaged pit grave)

For the explanations see fig. 6

Rys. B. Kowalczyk

które były rozrzucone na znacznej przestrzeni (ponad 1 m²) i składały się z kilku łączących się ze sobą skupisk kości; zapewne są to pozostałości kilku grobów. W grobie 851 udało się wydzielić pięć skupisk (A—E), a nawet określić ich charakter (851 E — popielnicowy). Dalsze groby popielnicowe (ryc. 2) zidentyfikowano na podstawie dużej ilości ceramiki, do której fragmentów przywierały niekiedy przepalone kości. Obiekty w kształcie nieckowatych zagłębień wypełnionych szarawym piaskiem i mocno zbitymi kośćmi uznano za groby jamowe (ryc. 2). Pozostałe groby były tak zniszczone, że trudno wypowiadać się na temat ich formy. Poza wymienionymi wyżej grobami z pozostałościami konstrukcji kamiennych śladów obstaw można upatrywać jeszcze przy dalszych dziesięciu grobach (ryc. 2), ale w nieco pełniejszym stopniu zachowały się one tylko w grobach 825 i 827. Jeżeli chodzi o porównanie wyników naszych prac z badaniami L. Fromma, to obserwujemy znacznie większy procentowy udział grobów jamowych, co zapewne spowodowane było niewyróżnianiem we właściwy sposób przez Fromma tej kategorii grobów. Natomiast kwestia konstrukcji kamiennych i dużej ilości popielnic w grobach nie została rozstrzygnięta ze względu na znaczny stopień zniszczenia badanej partii cmentarzyska.

Wyposażenie grobów jest skromne — stanowi je niemal wyłącznie ceramika, występująca głównie we fragmentach, stąd też trudno określić ilości naczyń złożonych do grobu. Wśród grobów popielnicowych (z wyjątkiem gr. 826 i 848 zawie-

Ryc. 3. Woryty, woj. Olsztyn, stan. 1. Wybór ceramiki:
a, e — grób 826; *b* — grób 848; *c, d* — znalezione luźno na arach 53 i 54

Selection of pottery from the cemetery

Rys. W. Gawrysiak

rających tylko popielnice) wyróżnia się gr. 816, gdzie stwierdzono fragmenty 27 naczyń. Dalsze pięć grobów zawierało ułamki więcej niż jednego naczynia, a w pozostałych stwierdzono tylko fragmenty ceramiki. Jeżeli chodzi o groby jamowe, to gr. 819 mógł być wyposażony w 10 naczyń, gr. 821 — w 7; gr. 820 i 812 w jedno, pozostałe zaś zawierają jedynie drobne fragmenty ceramiki.

Przy przeprowadzaniu analizy antropologicznej w 18 grobach znaleziono na kościach ślady stopionego brązu. W pięciu grobach oprócz tych śladów stwierdzono fragmenty przepalonych przedmiotów kościanych: szpil (ryc. 4) i zdobionej oprawki. Rzeczą interesującą jest wystąpienie w zniszczonym grobie 824 żelaznego kółka. Jest to pierwszy wypadek znalezienia przedmiotu żelaznego na cmentarzystku grupy mazursko-warمیńskiej kultury łużyckiej, o ile nie mamy tu do

a

b

Ryc. 4. Woryty, woj. Olsztyn, stan. 1. Fragment szpili kościanej z grobu 832 (a) oraz fragment skamieliny gąbki z grobu 814 (b)

Fragment of a bone pin from grave 832 (a) and fragment of a fossilized sponge from grave 814 (b)

Fot. S. Biniewski

czynienia z wtrętem współczesnym. Z inwentarza tej grupy znamy dotychczas jeden przedmiot żelazny, pochodzący ze skarbu w Giżycku, datowanego na VI okres epoki brązu¹⁰. W dwóch grobach (813 i 840) znaleziono, oprócz ludzkich, także przepalone kości zwierzęce. Jak się wydaje, nie jest to zjawisko w kulturze łużyckiej szczególnie rzadkie, choć skalę jego wykrywamy dopiero teraz, w miarę postępującego rozpoznania kości z grobów ciałopalnych¹¹.

Z przedmiotów bardzo rzadko występujących w grobach łużyckich wymienić można fragment skamieliny gąbki z grobu 819, a zwłaszcza fragmenty skamielin trzech gąbek (ryc. 4), które regularnie ułożone ograniczały od zachodu grób jamowy 814. Dla omawianej kultury znamy dotychczas tylko jeden wypadek odkrycia skamieliny gąbki w grobie (użyto jej jako pokrywy popielnicy), a ponadto sporadycznie stwierdzano występowanie w grobach łużyckich skamieniałych jeźowców i belemnitów¹². Według oceny dr H. Hurcewicz okazy woryckie musiały być na teren Warmii importowane. Interpretacja ich nie jest prosta — zapewne chodziło tu o złożenie zmarłemu w darze rzeczy dziwnej i osobliwej¹³.

Jak już wspomniano, materiał ceramiczny pochodzący z badań w latach 1970—1973 jest bardzo zniszczony; występuje na ogół w postaci drobnych ułamków naczyń o powierzchni gładzonej, a sporadycznie chropowatej. Najczęstszą formą są naczynia o brzuścu mniej lub bardziej baniastym, czasem dwustożkowatym, o szyjach na ogół stożkowatych (ryc. 3 c, d), z uchami (ryc. 3 a) lub bez

¹⁰ Por. J. Dąbrowski, *Zabytki metalowe epoki brązu między dolną Wisłą a Niemnem*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1968, s. 123 i n.

¹¹ Malinowski, *Obrządek pogrzebowy...*, s. 68 i n.; T. Węgrzynowicz, *Kultura łużycka na Mazowszu wschodnim i Podlasiu*, Mat. SiW, t. II: 1973, s. 110.

¹² O. Walter, C. Umbreit, *Kurze Beschreibung eines bronzezeitlichen Grabfundes, bei dem als Deckel für die Knochenurne ein versteinertes Kieselschwamm verwendet wurde*, „Brandenburgia”, Jhg. XXVII: 1928, s. 115 i n., ryc. 3; R. Moschkau, *Ein fossiler Seeigel mit künstlichem Anschliff als bronzezeitliche Grabbeigabe und die volkskundliche Überlieferung*, „Studien zur Lausitzer Kultur”, nr 3, 1958, s. 152 i n., tabl. 4.

¹³ Podobnie interpretowany jest np. fakt znalezienia w łużyckim grobie unietycznego naczynia — por. W. Coblenz, *Aunjetitzer Grabbeigabe als Urne in einer jüngstbronzezeitlichen Bestattung*, „Ausgrabungen und Funde”, Bd. XIX. 1974, s. 89 i n.

(ryc. 3 e). Mają one powierzchnie gładkie, czasem w dolnej części chropowate, barwy brunatnej lub ceglastej, rzadziej szarej. Mniej liczne są naczynia dwustożkowe z ostrym załomem brzuśca (ryc. 3 b). Dość częste są fragmenty mis półkuli-
stych o zróżnicowanych rozmiarach, powierzchniach gładkich, barwy brunatnej lub ceglastej. Szereg fragmentów pochodzi z naczyń małych rozmiarów, o powierzchniach wygładzanych, zwanych powszechnie czarkami, lub z kubków. Sporadycznie znajdują się fragmenty naczyń jajowatych i lekko esowatych. W warstwie ziemi ornej znaleziono fragment naczynia sitowatego, ułamek uchwyty być może grzechotki i dno naczynia z wczesnej fazy wczesnego średniowiecza. Z ornamentów najczęstsze są poziome bruzdy podkreślające przejście szyi w brzusiec. Rzadziej występują poziome linie ryte na górnej części brzuśca oraz układy linii poziomych i skośnych, a sporadycznie ornament palcowy. Materiał z badań L. Fromma pozwolił datować omawiane cmentarzysko na cały czas trwania kultury łużyckiej na Warmii i Mazurach, to jest na IV—VI okres epoki brązu. Badania lat 1970—1973 nie wniosły tu żadnych zmian, nie stwierdzono też, aby w badanej części cmentarzyska koncentrowały się groby z jednej tylko fazy.

Badania antropologiczne pozwoliły oznaczyć szczątki 76 osobników z 43 grobów. Odrzucając wyżej wspomniane pochówki, będące zapewne pozostałościami kilku zniszczonych grobów, otrzymamy 34 groby, w których stwierdzono szczątki 46 osobników. Wszyscy oni zmarli przed osiągnięciem kategorii wieku *Senex*. Nie można połączyć formy i wyposażenia grobu z określoną kategorią zmarłych. Ślady po brązach spotykamy zarówno w grobach osobników dorosłych, jak i dzieci, przedmioty kościane wystąpiły tylko w grobach osobników dorosłych. Podobnie jest z rozkładem płci i wieku pochowanych w stosunku do formy i konstrukcji grobu, z tym tylko, że wśród grobów jamowych nie wystąpiły pochówki męskie. Jednak zbyt mała liczba grobów o określonej formie nie upoważnia do uogólniania tego zjawiska.

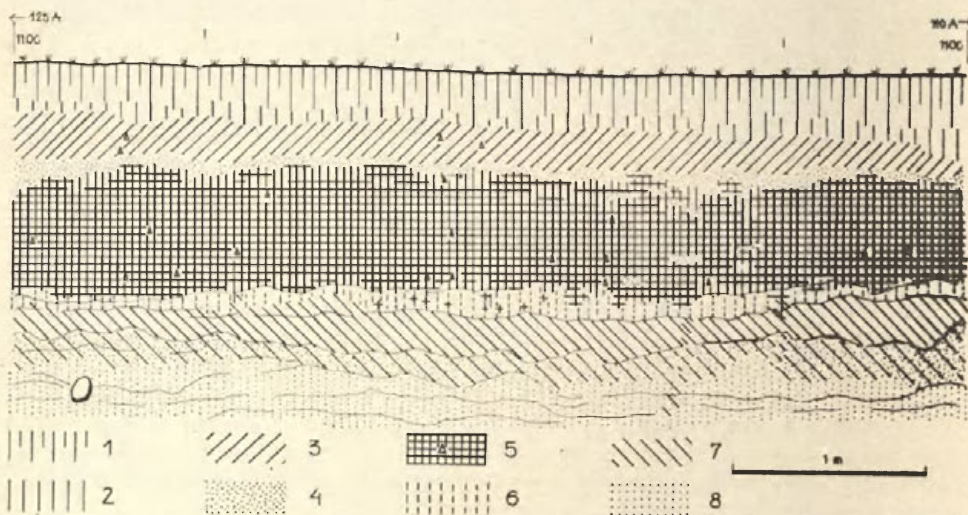
Osiągnięte wyniki rzucają nowe światło na kwestię zwyczajów pogrzebowych i wyposażenia zmarłych w grupie mazursko-warmińskiej. Pamiętając dotychczas poglądy¹⁴, że groby tej grupy były prawie nie wyposażane w przedmioty metalowe, musi ulec weryfikacji. Można obecnie przyjąć, iż znaczny odsetek zmarłych był wyposażony w przedmioty z metalu i surowców organicznych, z tym, że rytuał pogrzebowy nakazywał palenie ich razem z nieboszczykiem na stosie. Chyba też skorygować trzeba pogląd o minimalnym odsetku grobów jamowych na cmentarzyskach mazursko-warmińskich. Prace na stan. 1, w połączeniu z wynikami badań niemieckich, pozwoliły na ustalenie zasięgu i rozmiarów całego cmentarzyska. Ogólną liczbę pochówków można określić na minimum 932, a po uwzględnieniu badań antropologicznych obliczyć odsetek grobów zawierających szczątki więcej niż jednego osobnika, co pozwoli na oszacowanie z dużym stopniem prawdopodobieństwa liczebności populacji pochowanej na stanowisku 1 w Worytach (ponad 1000 osobników), a także liczebności jednej generacji, a więc ustalenie przybliżonej liczby mieszkańców osad (stan. 2, 4, 5).

Na większą skalę prowadzono prace wykopaliskowe tylko na jednej z osad woryckich (stan. 2), dążąc do możliwie maksymalnego jej rozpoznania. Stanowisko to położone jest na wydłużonym wzgórzu, ciągnącym się między wielkim a małym jeziorem woryckim¹⁵ oraz dolinką dziś nie istniejącego strumienia, którą obecnie przebiega droga Woryty—Gietrzwałd (ryc. 1). Jest to teren częściowo zajęty

¹⁴ J. Dąbrowski, *Zagadnienie genezy pochówków ciałopalnych na Warmii i Mazurach*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, nr 1 (83), 1964, s. 10 i n.

¹⁵ Oba te jeziora dziś zaznaczają się jedynie jako podmokłe, zmeliorowane obniżenia. Jednak jeszcze na planie katastralnym z 1845 r. (przechowywanym w b. Urzędzie Powiatowym w Olsztynie), a więc przed melioracją, oba te jeziora zaznaczone są jako istniejące, choć już wyraźnie zmniejszone w stosunku do roz-

przez zabudowę oraz niewielki lasek; pozostałe partie to pola uprawne należące do A. Riemera, A. Nowakowskiego i J. Nikielowskiego. Samo wzgórze zbudowane jest z piasków pochodzenia glacialnego (sandrowych). W szczytowych partiach badanego wzniesienia stwierdzono wywiewanie piasków droбноziarnistych oraz zniszczenia na skutek działalności ludzkiej (także wkopy współczesne) i wód opadowych. Efektem tego jest m.in. całkowity brak warstwy kulturowej i silne zniszczenie obiektów na szczycie wzgórza, przy dużej miąższości warstw akumulacyjnych na jego stokach (ryc. 5).

Ryc. 5. Woryty, woj. Olsztyn, stan. 2. Profil południowo-zachodniej ściany ćw. C aru 110:

1 — warstwa I, brunatnoszara próchnica; 2—4, 6 — warstwy akumulacyjne (2 — II, szarozłota, 3 — III, szara, 4 — IV, jasnobrunatna, 6 — VI, brunatnożłota); 5, 7 — warstwy kulturowe (5 — V, czarna, 7 — VII, szarobrunatna); 8 — jasnożółty całec

Section of the south-west face of quarter C, unit 110:

1 — layer I, brown-grey humus; 2—4, 6 — accumulation layers; 5, 7 — cultural layers; 8 — light-yellow primary ground

Rys. B. Kowalczyk

Wielkość całej osady ocenić należy na ok. 3 ha¹⁶, z czego w latach 1969—1974 przekopano 16,7 ara, a więc nieco ponad 5%. Wykopy (oprócz sondażu z 1969 r.) zakładano w ramach siatki arowej, głównie w szczytowej, najbardziej niszczonej partii wzniesienia, a także na jego zboczach południowym i północno-wschodnim¹⁷.

miarów pierwotnych (faza III i ostatnia z wyróżnionych przez doc. dr hab. E. Stupnicką).

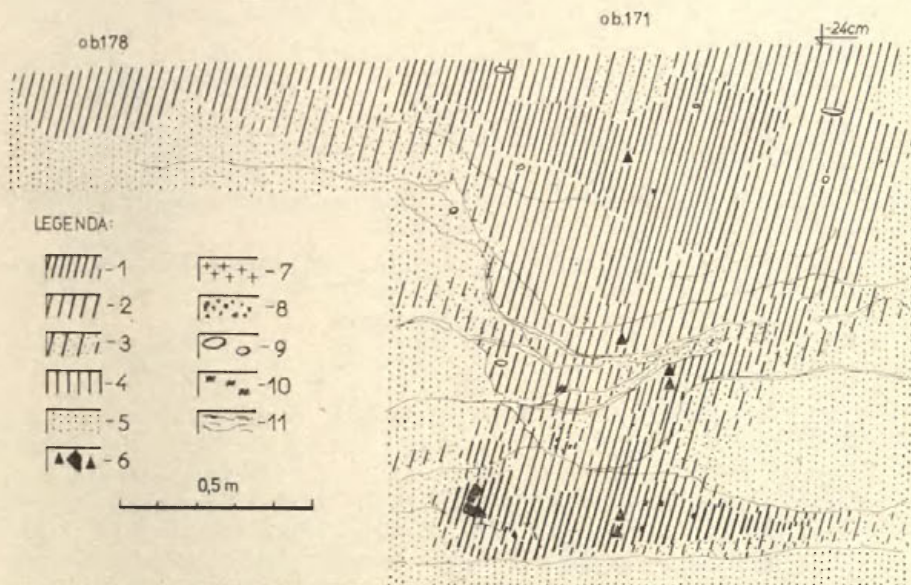
¹⁶ Szacunek przeprowadzono (podobnie jak przy stan. 4 i 5) wykorzystując dane uzyskane metodą wykopaliskową oraz wiercenia geologiczne, wywiad z właścicielami pól, obserwacje rozrzutu ceramiki na powierzchni oraz analizę morfologiczną terenu; wydaje się on przeto dość wiarygodny — por. R. Mazurowski, *Zarys metody szybkich badań archeologicznych na terenie realizacji inwestycji przestrzennych*, „Biuletyn Informacyjny PKZ”, nr 25, 1973, s. 70 i n.

¹⁷ Komunikaty o badaniach 1970—1973 por.: Dąbrowski, Kozłowska, *Komunikat...*, s. 630 i n.; „Informator Archeologiczny”, Warszawa 1971, s. 62; Balke, Dąbrowski, Mogielnicka, *Wstępne sprawozdanie...*, s. 211 i n.; „Informator Archeologiczny”, Warszawa 1972, s. 70 i n.; Balke, Dąbrowski, Mogielnicka, *Badania...*, s. 320 i n.; „Informator Archeologiczny”, Warszawa 1973, s. 85 i n.; „Informator Archeologiczny”, Warszawa 1974, s. 76.

Ogółem na stan. 2 odkryto 362 obiekty łużyckie, to jest 129 jam, 220 śladów po słupach, 7 palenisk i 6 luźno stojących naczyń. Ponadto odkryto 10 grobów z okresu wpływów rzymskich i pewną ilość obiektów o nieznanym charakterze i chronologii. Zaobserwowano wyraźne skupianie się obiektów łużyckich w dwóch częściach badanego terenu, w szczytowej partii wzgórza oraz na zboczu, o ok. 20 m na południe od poprzedniego.

Na szczycie wzgórza, gdzie przekopano ponad 12 arów, stwierdzono, iż skupisko obiektów zajmuje przestrzeń o rozmiarach ok. 25 m na ponad 60 m. Jak już

Ryc. 6. Woryty, woj. Olsztyn, stan. 2. Profil obiektów 171 i 178 (jamy) na ćw. D, aru 52:

1-5 — piasek (1 — brunatnoszary, 2 — szarobrunatny, 3 — brunatnożółty, 4 — szary, 5 — żółty); 6 — fragmenty ceramiki; 7 — przepalone kości; 8 — węgle drzewne; 9 — kamienie; 10 — bryłki polepy; 11 — poziom orsztynu

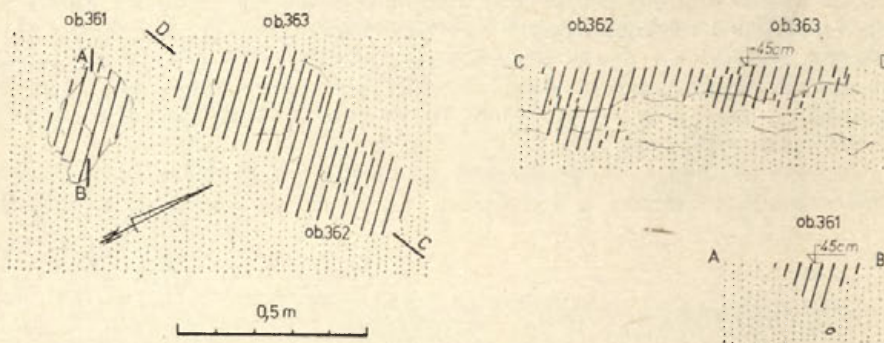
Section of features 171 and 178 (pit) in quarter D, unit 52:

1-5 — sand; 6 — potsherds; 7 — charred bones; 8 — charcoal; 9 — stones; 10 — lumps of daub; 11 — Orstein level

Rys. B. Kowalczyk

wspomniano, brak tam zupełnie warstw kulturowych. Występują tylko drobne nieregularne plamy, będące zsuwami resztek warstwy i górnych, zniszczonych części obiektów. Wyjątkiem jest tylko wykop na ćw. D aru 23 i C aru 24, gdzie pod warstwą próchniczą stwierdzono bogatą w ceramikę (ryc. 8 a—c, g; 9 c, f—l; 10 b; 12 d) warstwę akumulacyjną o miąższości do 70 cm, częściowo przesklepioną jaśniejszą warstwą również akumulacyjną. Jednak z reguły obiekty wkopywane są w jasny piasek (ryc. 6 i 7), w którym do głębokości ok. 80 cm występują rzadko fragmenty ceramiki łużyckiej (ryc. 9 m; 10 c, d; 12 c—e), drobne zabytki i skorupy ze zniszczonych grobów z okresu wpływów rzymskich, ceramika średniowieczna (w górnych partiach), a także — zupełnie sporadycznie — trzciniecka¹⁸. Stwierdzono, że omawiane skupisko powstało podczas przynajmniej dwóch faz osadnictwa; kilkakrotnie zaobserwowano nawarstwianie się wzajemne dwóch obiek-

¹⁸ Bałke, Dąbrowski, Mogielnicka, *Badania...*, s 322 i ryc. 4 b.

Ryc. 7. Woryty, woj. Olsztyn, stan. 2. Plany i przekroje obiektów na ćw. A aru 65:
 obiekt 361 — ślad słupa wbitego; 362 i 363 — ślady słupów wkopanych. Legenda jak do ryc. 6

Feature 361 — trace of a driven-in post; 362 and 363 — traces of dug-in posts

Explanations as on fig. 6

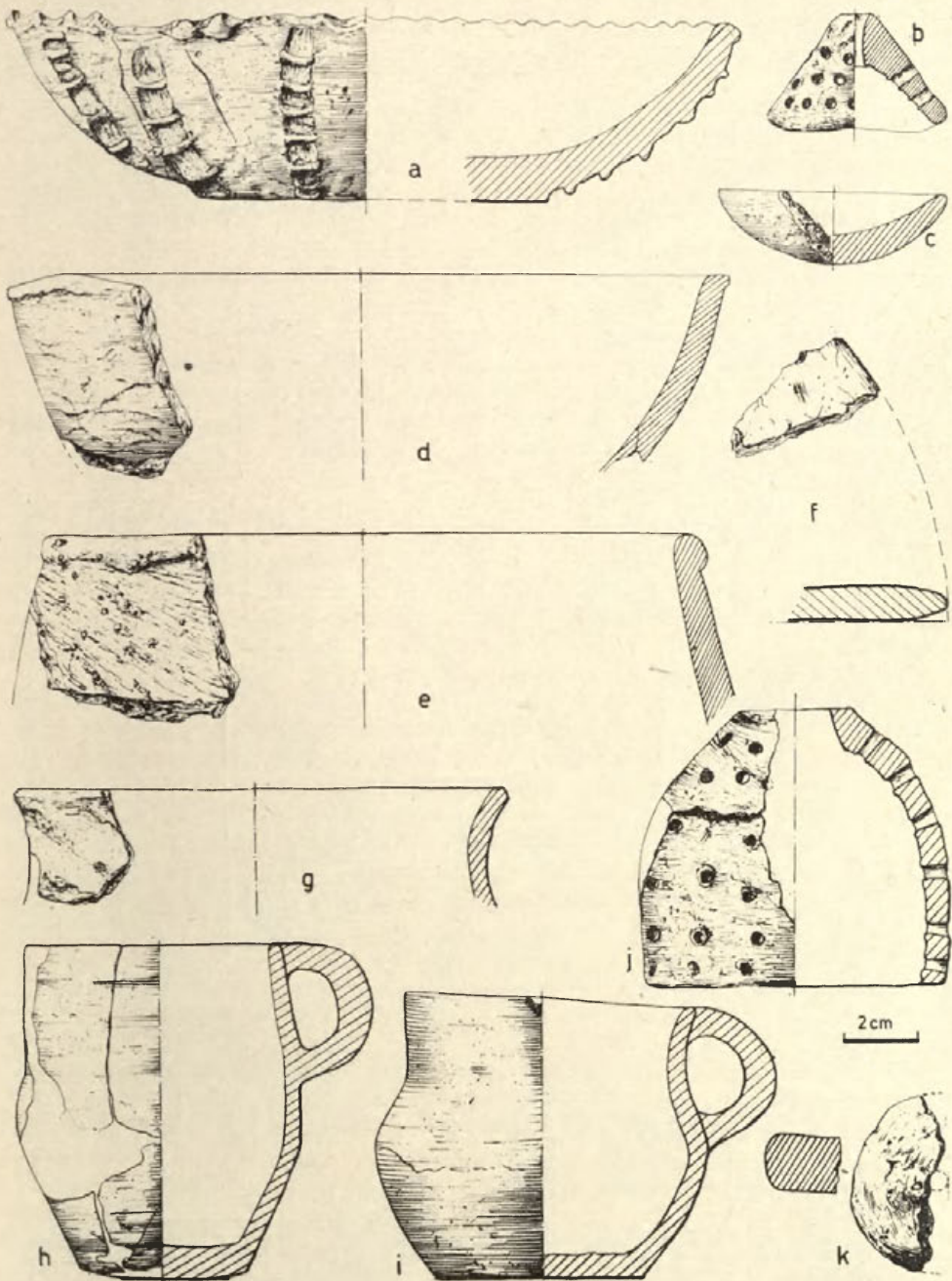
Rys. B. Kowalczyk

tów łużyckich (ob. 52, 105, 109 i być może dalsze), a także stwierdzono znaczne różnice w poziomie występowania obiektów, sytuowanych blisko siebie (np. na arze 52 ob. 178 wystąpił na głębokości 23 cm, a ob. 219 na głębokości 80 cm). W niektórych wypadkach może to być spowodowane długotrwałością jednej fazy osadnictwa¹⁹, jednak np. ob. 52, to jest palenisko łużyckie wzniesione na 50 cm miąższości warstwie nawianego nad jamę łużycką piasku, świadczy wyraźnie o istnieniu dość długiej przerwy między użytkowaniem obu obiektów.

Drugie skupisko obiektów stwierdzono na zboczu południowym (ary 110, 111, 126), gdzie zaobserwowano także układ stratygraficzny świadczący o dwufazowości osadnictwa łużyckiego (ryc. 5). W trzech górnych warstwach akumulacyjnych (II—IV) występuje oprócz łużyckiej także ceramika średniowieczna, datująca dobrze proces niszczenia wzgórze; najmniej jej zawiera warstwa IV. Warstwa V to pozostałość II fazy osadnictwa kultury łużyckiej. Jest ona bogata w ceramikę (ryc. 8 f, j, k; 9 a, b, d, e), a bezpośrednio pod nią stwierdzono szereg obiektów. Znacznie słabsze są ślady I łużyckiej reprezentowane przez ubogą w ceramikę warstwę VII. Wiązą się z nią obiekty 168 (jama) i 356 (palenisko). Warstwa ta z powierzchni 125 m² dostarczyła zaledwie 75 fragmentów naczyń, z czego 7 wiąże się z osadnictwem wcześniejszym (ryc. 11), którego pozostałości zniszczono w tej właśnie fazie osadnictwa łużyckiego.

Ze 129 jam odkrytych na stan. 2 zaledwie 35 przekracza miąższość 40 cm. Najlepiej zachował się ob. 171, przeważnie jednak odkrywano jedynie dolne części jam, zniszczonych górną i niejednokrotnie łączących się przez rozwleczenie ich górnych partii (ryc. 6). Wypełniska tworzy na ogół szarawy piasek, w przekroju zaś mają one kształt nieckowaty, workowaty lub cylindryczny, a dna piaskie lub przypłaszczone. Przecinają je często poziomy orsztynu (ryc. 6). Inwentarz ich jest przeważnie ubogi; stanowią go nieliczne fragmenty naczyń, rzadko pozwalające na rekonstrukcję form (ryc. 8 d, e), węgielki drzewne, bryłki polepy, krzemienie

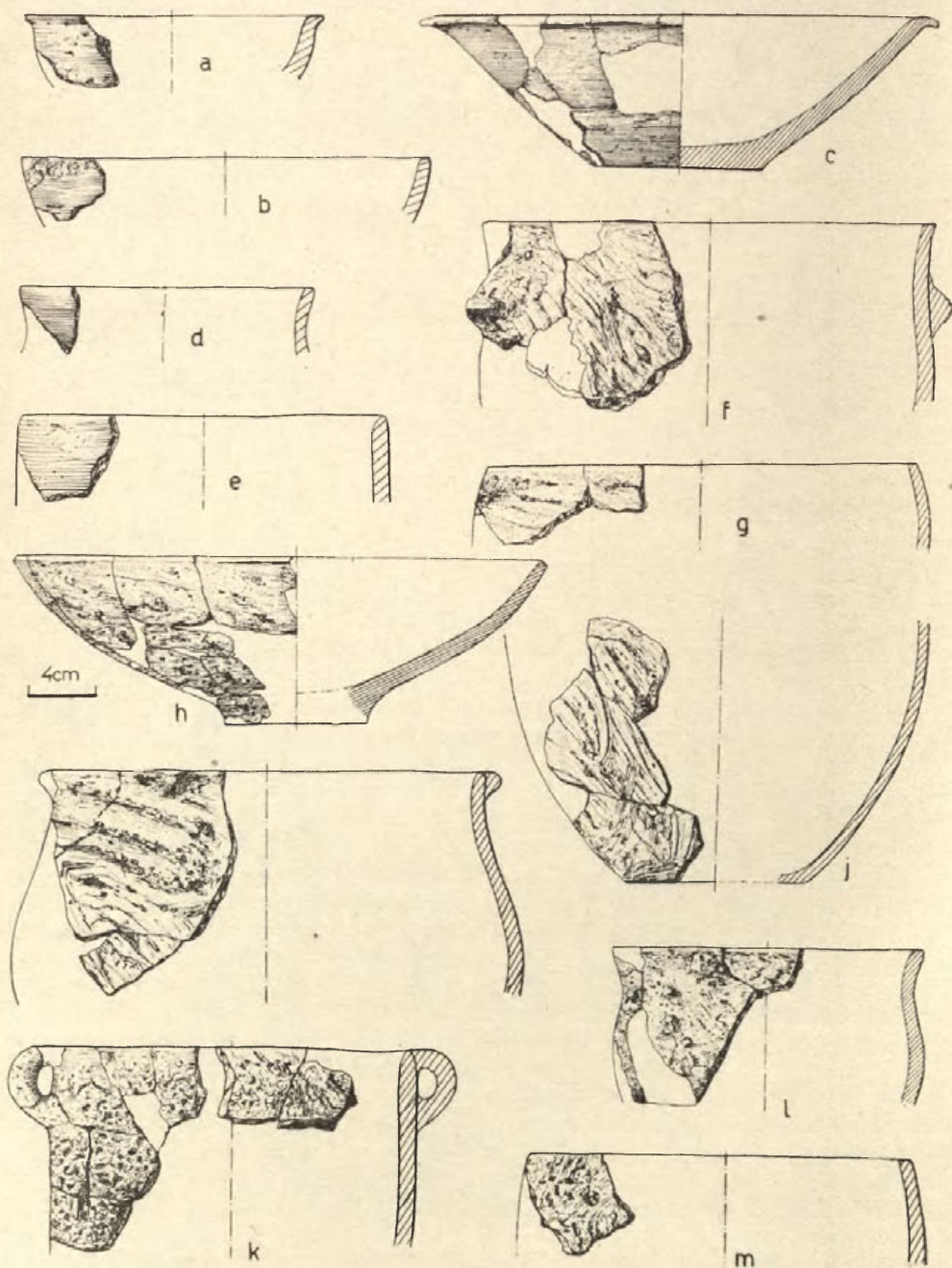
¹⁹ Na pozorną wielofazowość niektórych osad zwróciła ostatnio uwagę T. Węgrzynowicz, *Osada z IV okresu epoki brązu w Ołtarzach-Golaczach, pow. Ostrów Mazowiecka*, WA, t. XXXVII; 1972, s. 163.

Ryc. 8. Woryty, woj. Olsztyn, stan. 2. Charakterystyczne wytwory gliniane:
 a-c, g — ar 23 ćw. D; d, e — obiekt 40; f, j, k — warstwa V ar 111 św. C i 126 ćw.A; h —
 obiekt 63; i — obiekt 62

Characteristic clay artifacts from the settlement

Rys. W. Gawrysiak

Ryc. 9. Woryty, woj. Olsztyn, stan. 2. Wybór ceramiki:
a, b, d, e — warstwa V ar 126 ćw. B; *c, h-l* — ar 23 ćw. B; *i* ar 24 ćw. B; *m* — ar 65 ćw. B
 Selection of pottery from the settlement

Rys. W. Gawrysiak

i kości. Inne zabytki należą do rzadkości: wymienimy tu jamę 39 z uszkodzonym toporkiem rogowym, 79 z trzema przęślikami²⁰, 158 z uszkodzonym żarnem, a ponadto kilka rozcieraczy i gładzik kamienny. Jamy te pełniły zapewne jakieś funkcje gospodarcze, rozmiary wykluczają natomiast oznaczenie ich jako ślady ziemianek lub półziemianek.

Paleniska mają przeważnie konstrukcję kamienną, kilkuwarstwową, jedynie ob. 356 miał tok gliniany. Ogółem odkryto ich zaledwie siedem, z czego jedno udało się przypisać fazie I, a dwa — fazie II osadnictwa łużyckiego. Tak mała ich ilość oraz wyraźne rozproszenie mogą świadczyć o luźnej zabudowie.

Bardzo licznie reprezentowane są ślady po słupach i kołkach (ryc. 7), wśród których 128 określono jako wbijane, a 94 — jako wkopywane. Słupy wbijane charakteryzują się kształtem w przekroju stożkowym lub zakończonym stożkowato albo skośnie i nieco mniejszymi średnicami: 71 z nich ma rozmiary 6—18 cm, maksymalna zaś stwierdzona średnica wynosi 45 cm (ob. 145). Dwanaście z nich wbitych było skośnie. Jako słupy wkopane oznaczono obiekty mające w przekroju kształt dna nieckowaty lub płaski. Charakteryzują się one nieco większymi średnicami (10—50 cm) przy przewadze rozmiarów 15—33 cm (67 obiektów). Ślady słupów z reguły zachowane są słabo, górami rozwleczone (ryc. 7), przy czym 137 z nich posiada miąższość nie przekraczającą 20 cm, a zupełnymi wyjątkami są dwa wbite słupy zachowane na 78 i 80 cm (ob. 176 i 180). W kilku wypadkach zaobserwowano występowanie dwóch słupów wbitych w jedną jamę lub stykających się; również bardzo rzadkie są ślady jakiegos wzmocnienia ich kamieniami. W wypeńnikach 123 obiektów nie odkryto śladów żadnego inwentarza; w pozostałych stwierdzono występowanie minimalnej ilości ceramiki, polepy i węgla drzewnych. Obiekt 98 zawierał rozcieracz kamienny, 121 zaś — bryłkę bursztynu (ryc. 11).

Dotychczas nie udało się wyróżnić bezspornego zarysu domostwa, wyznaczonego przez odkryte słupy. Istnienie budowli słupowych na osadach kultury łużyckiej, w tym także grupy mazursko-warmińskiej, jest faktem stwierdzonym²¹ i można przyjąć, że domy takie wznoszono i na badanym stanowisku. Uwagę zwraca natomiast grupa 28 śladów po słupach (ob. 279—306) na arze 51, skupionych na przestrzeni 2,2 × 1,5 m, a układających się w sześć dość regularnych rzędów, między którymi występują pale pojedyncze. Może to być ślad jakiejś budowli na palach, zapewne platformy (do suszenia?) lub spichlerza. Ślady tego rodzaju budowli są dla kultury łużyckiej poświadczone słabo, jednak znamy je z innych terenów²².

Na badanym stanowisku odkryto sześć luźno stojących w piasku naczyń. W jednym wypadku był to kubek (ryc. 8 i) leżący w małym bezkształtnym zaciemnieniu, pozostałe okazy to dolne części dużych chropowaconych naczyń zasobowych (ryc. 10 a)²³.

Materiał zabytkowy z tego stanowiska to niemal wyłącznie ceramika. Z innych materiałów wymienić można tylko przęśliki dwustożkowate i płaskie (ryc. 8 k), ciężarek gliniany, toporek rogowy i zawieszkę z rogu, dwie bryłki bursztynu (ryc.

²⁰ Por. Balke, Dąbrowski, Mogielnicka, *Wstępne sprawozdanie...*, ryc. 3.

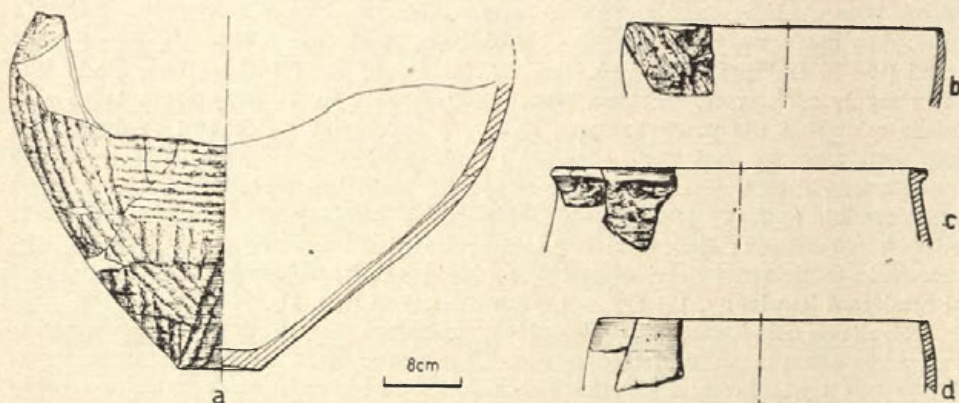
²¹ A. Niesiołowska-Hoffmann, *Ze studiów nad budownictwem plemion kultury łużyckiej*, Sl. Ant., t. X: 1963, s. 33 i n., tabela 1. Ostatnio J. Okulicz (*Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w.n.e.*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1973, s. 223) zakwestionował łączenie takich domostw z warstwą łużycką w Modrzewinie, woj. Elbląg, jest to jednak chyba przesadny krytycyzm.

²² Por. Niesiołowska-Hoffmann, *Ze studiów...*, s. 69 i n. oraz S. S. Berezanskaja, *Pustynka, poselenje epoki brzozy na Dnepre*, Kijów 1974, s. 44 i n., ryc. 12, 13 i 16 oraz tabl. XII, XIV.

²³ Fotografia takiego naczynia (ob. 66) *in situ* por. J. Dąbrowski, *Kilka słów o Worytach, „Z otchłani wieków”*, R. XXXIX: 1973, ryc. 2.

11), siedem rozcieraczy, gładzik kamienny oraz część kamienia żarnowego. Na niektórych fragmentach ceramiki i bryłkach polepy wystąpiły odciski zbóż. O ile niemal całkowity brak zabytków z kości i rogu tłumaczyć można zniszczeniem ich w tych warunkach zalegania (podobnie jak praktycznie nie zachowały się tu w ogóle kości zwierzęce), to tak mała ilość innych zabytków jest zjawiskiem rzadkim na osadach łużyckich²⁴.

Wśród ceramiki odkrytej na stanowisku 2 przeważają naczynia chropowaczone, na ogół barwy brunatnej lub ceglastrobrunatnej, niekiedy w plamy, wykonane z gliny z domieszką najczęściej średnioziarnistą, z tym, że u dużych egzemplarzy przeważa domieszka gruboziarnista, a nawet bardzo gruboziarnista. Powierzchnie tych naczyń są silnie lub słabo chropowaczone, przecierane lub obmazywane w różnych kierunkach. Często pod krawędzią występuje kilka nalepianych guzków (ryc.

Ryc. 10. Woryty, woj. Olsztyn, stan. 2. Wybór dużych naczyń:

a — obiekt 91; b — ar 23 ćw. D; c, d — ar 66 ćw. A i B

Selection of large vessels from the settlement

Rys. W. Gawrysiak

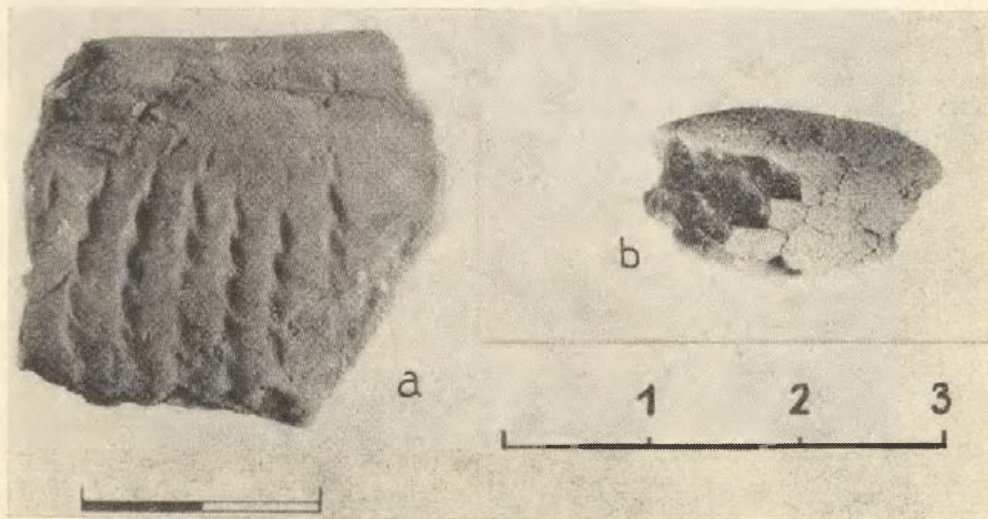
9 f, i). Wyróżnić tu można naczynia jajowate o krawędzi zachylonej do wnętrza (ryc. 9 g, m) lub prawie prostej (ryc. 9 e), niekiedy z wygładzonym pasem pod krawędzią. Przeważnie są to naczynia średnich rozmiarów, ale występują także egzemplarze o średnicy wylewu ponad 30 cm (ryc. 10 b, d), a więc naczynia zasobowe. Część naczyń jajowatych posiada dwa ucha umieszczone przy krawędzi (ryc. 9 k). Spotykamy tu też naczynia beczułkowate o różnym stopniu zachylenia ścianek (ryc. 8 e), niekiedy z pogrubioną krawędzią. Także i tutaj występują egzemplarze dużych rozmiarów (ryc. 10 c). Znajdowane są naczynia o wyodrębnionej w różnym stopniu krawędzi i mniej lub bardziej baniastym brzuścu (ryc. 9 i) oraz naczynia o profilu esowatym. Wśród tych ostatnich wyróżniamy egzemplarze słabo profilowane (ryc. 9 f, d) i z silnie wygiętą na zewnątrz krawędzią (ryc. 8 g; 9 l). Obok naczyń średnich rozmiarów występują duże, które podobnie jak jajowate pełniły funkcje naczyń zasobowych.

Również często występują misy. Wyróżniono wśród nich formy półkuliste

²⁴ Por. np. dane o rozcieraczach i żarnach — Z. Bukowski, J. Wielowiejski, *Narzędzia przetwórstwa zbożowego na ziemiach polskich (od wczesnego neolitu do okresu wczesnośredniowiecznego)*, [w:] *Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego*, t. XII, 1970, s. 31 i n.

o mniej (ryc. 9 b, h) lub bardziej (ryc. 8 d) wygiętych ściankach, czasem z lekko wyodrębnioną krawędzią (ryc. 9 a), oraz misy stożkowate z niekiedy wychyloną na zewnątrz krawędzią (ryc. 9 c). Oba typy są często zdobione ornamentem palcowo-paznokciowym na powierzchni ścianek i rzadziej także na krawędzi (ryc. 8 a), a niekiedy powierzchnie miewają chropowate lub słabo gładzone. Stosunkowo rzadkie są natomiast misy słabo profilowane o ostrym załamie brzuśca umieszczonym tuż pod krawędzią, lekko przewężonej szyi i wychylonym wylewie. Misy schudzone są na ogół domieszką średnioziarnistą. Występują też egzemplarze miniaturowe (ryc. 8 c), grubościennie, słabo gładzone, z widocznymi nieraz śladami wygniatań. Fragmenty małych naczyń pochodzić mogą także z czerpaków.

Stosunkowo często spotykamy naczynia sitowate, przeważnie o formie gruszkowatej (ryc. 8 j), rzadziej misowatej; występują także miniaturki tych naczyń (ryc. 8 b). Wykonane były najczęściej z gliny z domieszką drobno- lub średnioziarni-

Ryc. 11. Woryty, woj. Olsztyn, stan. 2. Fragment naczynia z ornamentem sznurowym z warstwy VII na ćw. B aru 126 (a) oraz bryłka bursztynu z obiektu 121 (b)

Potsherd with cord ornament (a) and a lump of amber (b)

Fot. S. Biniewski

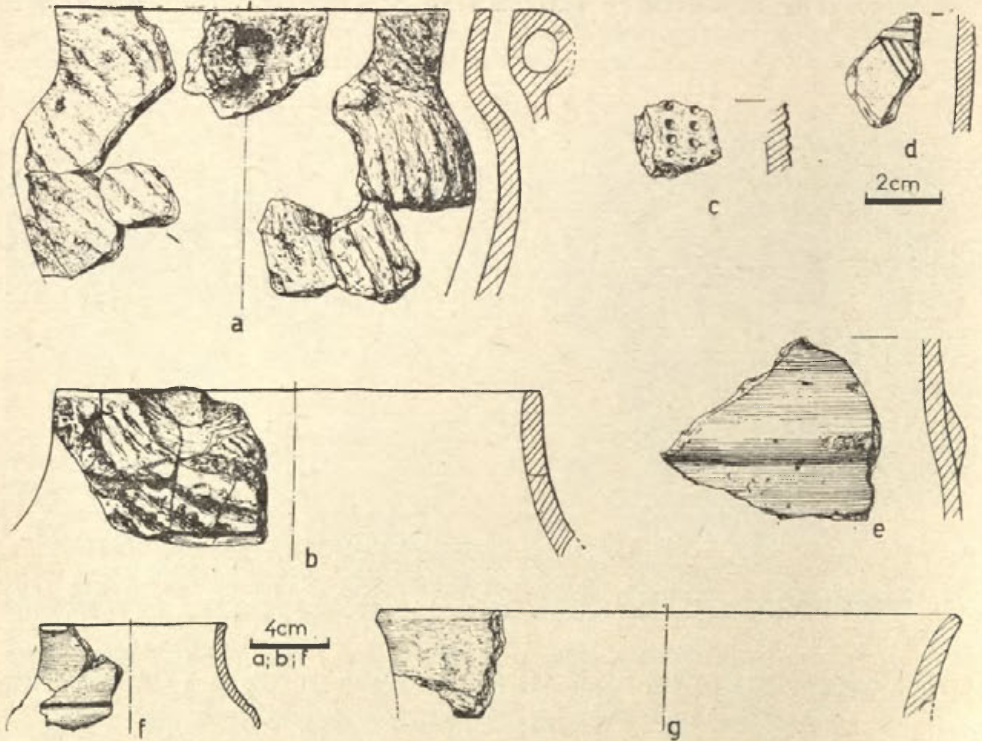
stą. Rzadko natomiast znajdowaną formą są placki gliniane (ryc. 8 f), o średnicy na ogół poniżej 20 cm, grubościennie.

Znacznie rzadziej spotykamy wśród ceramiki z osady naczynia o powierzchniach wygładzanych. Wyróżnić tutaj można naczynia o brzuścach baniastych i mniej lub bardziej stożkowatych szyjach, słabo wyodrębnionych lub oddzielonych od brzuśca poziomą linią ryty. Niekiedy posiadają one ucha umieszczone w przejściu szyi w brzusec lub powyżej, na szyi. Występują także naczynia wazowate dużych rozmiarów, o powierzchni chropowatej w dolnej partii brzuśca. Powierzchnie tych naczyń są barwy brunatnej lub szarej, glina ma domieszkę na ogół drobno- lub średnioziarnistą.

Występują także kubki o profilu esowatym (ryc. 8 i) lub lekko baniastym brzuścu i stożkowatej lub prawie cylindrycznej szyi (ryc. 8 h). Cały szereg fragmentów może pochodzić z kubków lub naczyń wazowatych małych rozmiarów (ryc. 12 f). Zaliczono tu egzemplarze o szyjach stożkowatych, cylindrycznych lub lekko wygiętych i mniej lub bardziej baniastych brzuścach, często ornamentowane

poziomymi liniami rytymi, czasem w połączeniu z liniami pionowymi, skośnymi lub dołkami. Naczynia te są barwy szarej, brunatnej, szaroczarnej, z domieszką na ogół drobnoziarnistą.

Spotykamy także miniaturowe naczynia o formie jajowatej lub esowatej, czasem zdobione ornamentem palcowym, o średnicach otworów 6—8 cm oraz grubościennie miniaturki o półkulistych ściankach i średnicy otworu 2,5 cm, a wysokości 1,5 cm. Z innych sporadycznie występujących form wymienić można np. naczynie z rzędem otworków pod krawędzią czy fragment górnej części zapewne pucharka na nóżce.

Ryc. 12. Woryty, woj. Olsztyn. Ceramika z różnych stanowisk:

a, b — stan 4 (a — ze zniszczonego obiektu, b — z wykopu na arach 420, 445, 470); c—f — stan. 2 (c, e — ar 65 éw. B i D; d — ar 54 éw. C; f — ar 24 éw. C); g — stan. 5, wykop na arach 117 i 132

Pottery from various sites

Rys. W. Gawrysiak

Obecnie nie można jeszcze powiązać pewnie określonych typów i odmian z poszczególnymi fazami osady.

Zdobnictwo naczyń jest dość ubogie. Najczęściej spotykany jest ornament palcowy i paznokciowy (ryc. 8 a) w różnych kombinacjach, poza tym występuje ornament rytym w postaci bruzd dookólnych pojedynczych (ryc. 12 f) lub podwójnych, poziomych i skośnych linii rytym (ryc. 12 d) w różnych układach, a ponadto żłobki półkoliste oraz małe wyciskane dołki (ryc. 12 c) tworzące różne motywy, nieraz w połączeniu z wzorami rytymi. Z ornamentów plastycznych najczęściej występują guzki nalepiane pod krawędzią (ryc. 9 i) i nalepiane listwy po-

ziome (ryc. 12 g). Rzadkie jest karbowanie krawędzi (ryc. 8 a) i inne motywy.

Ceramika podobna do omawianej wystąpiła m.in. w datowanych na późną epokę brązu osadach w Olsztynie i Modrzewinie, woj. Elbląg²⁵. Przed pełnym opracowaniem tego materiału autorzy wstrzymać się muszą z dokładniejszym określeniem chronologicznym.

Poza materiałem łużyckim i ceramiką średniowieczną (patrz wyżej) na arach 66 i 68 stwierdzono kilka fragmentów naczyń kultury trzcinieckiej²⁶. Jak już wspomniano, w warstwie VII odkryto kilka fragmentów naczyń z ornamentem sznurowym (ryc. 11). Ceramika ta może pochodzić ze schyłku neolitu lub wczesnej epoki brązu²⁷, a osobnego rozważenia wymaga kwestia, czy łączy się ona z materiałem trzcinieckim. Podobnie niejasna jest sprawa występujących na omawianym stanowisku krzemieni — zapewne jednak w większości wiążą się one z osadami łużyckimi.

Stanowisko 3 odkryte zostało w 1970 r.²⁸, a badano je w roku 1974, przekopując 0,75 ara. Jest ono usytuowane dość daleko od pozostałych (ryc. 1), na zachód od wielkiego jeziora woryckiego, nieopodal Pasłęki, na niewielkim wzniesieniu wśród terenów podmokłych. Na szczycie wzniesienia znajdują się zabudowania A. Malewskiego, do którego też należy cały ten teren. Koło zabudowań znajdowano na powierzchni fragmenty naczyń łużyckich i średniowiecznych. Założone na szczycie wzgórza dwa wykopy 2,5 × 10 m ujawniły bezpośrednio pod próchnicą jałową glinę, a na głębokości 1 m stwierdzono już poziom wód gruntowych. W tej sytuacji założono następny wykop (ar 114) o analogicznych rozmiarach u podnóża zachodniego stoku wzniesienia, stwierdzając warstwę spływów z materiałem średniowiecznym i nowożytnym, zalegającą na jałowej glinie. Stanowisko to uznać można za miejsce krótkotrwałych i sporadycznych pobytów ludności kultury łużyckiej. Mogło to być obozowisko rybaków, łowiących w Pasłęce i jej rozlewiskach, bądź też miejsce wydobywania gliny. Tę drugą wersję winny rozstrzygnąć analizy pobranych prób, jest ona jednak nieco mniej prawdopodobna wobec faktu, iż dotychczasowe analizy pozwoliły zlokalizować miejsce pobierania gliny w innym punkcie wsi.

Stanowisko 4 zgłosił jego właściciel, J. Krause, w 1971 r., przekazując jednocześnie wyoraną ceramikę. Badano je w roku 1972 i przekopano 1 ar²⁹. Stanowisko to (ryc. 13) położone jest na południe od stan. 2, po drugiej stronie małego jeziora woryckiego (ryc. 1), w paśmie wzgórz otoczonych z trzech stron terenami podmokłymi. Obszar tej osady oszacować można na ok. 4 ha, z tym że jakaś jej część jest zalesiona.

Osadę tę rozpoznano dwoma wykopami: jednym o wymiarach 2,5 × 20 m (ary 420, 445, 470) usytuowanym na południowo-zachodnim stoku wzgórza, powyżej miejsca, gdzie wiercenia geologiczne wykazały warstwę o charakterze akumulacyj-

²⁵ W. Neugebauer, *Vorgeschichtliche Siedlung in Lärchwalde Kreis Elbing*, „Elbinger Jahrbuch”, R. XII—XIII; 1936, tabl. XXXIV; J. Kostrzewski, *Stosunki między kulturą łużycką i balticką a zagadnienie wspólnoty językowej balto-słowiańskiej*, Sl. Ant., t. V: 1956, s. 33 i n., ryc. 24; J. Antoniewicz, *Osiedla obronne okresu wczesnożelaznego w Prusach*, „Światowit”, t. XXV; 1964, s. 165 i n., tabl. I, II.

²⁶ Por. przyp. 18.

²⁷ L. Kilian, *Haffkünstenkultur und Ursprung der Balten*, Bonn 1955, tabl. VI, 22; XX, 130; LII, 317.

²⁸ Balke, Dąbrowski, Mogielnicka, *Wstępne sprawozdanie...*, s. 216 i n.; Dąbrowski, *Kilka słów...*, s. 6 i n.

²⁹ Balke, Dąbrowski, Mogielnicka, *Wstępne sprawozdanie...*, s. 216 i n.; Balke, Dąbrowski, Mogielnicka, *Badania...*, s. 324 i n.; „Informator Archeologiczny”, Warszawa 1973, s. 86.

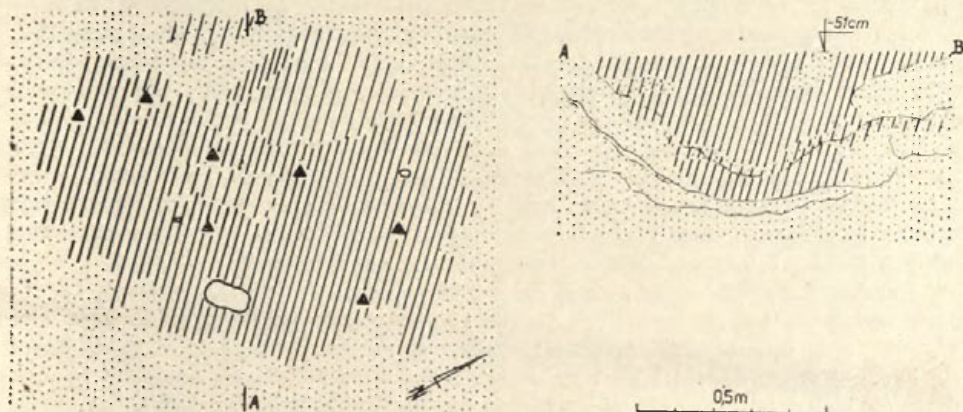
Ryc. 13. Woryty, woj. Olsztyn, stan. 4. Widok od zachodu. Osada zajmuje teren od szczytu wzgórza po widoczny w głębi po prawej stronie las
View of the settlement on site 4 from the west (from the hilltop as far as the forest visible on the far right)

Fot. J. Dąbrowski

nym, oraz drugim, oddalonym odeń o 83 m na zachód, o wymiarach 5×10 m (ar 165, éw. B i D), umieszczonym na łagodnym skłonie sąsiedniego, zalesionego wzgórza (ryc. 13). Ogółem odkryto w obu wykopach 15 jam, 1 palenisko i 1 ślad po wkopanym słupie, występujące na różnych głębokościach. Ślady spływów warstwy kulturowej o niewielkiej miąższości odkryto na arach 420 i 445.

Odkryte na tym stanowisku obiekty swym charakterem i stanem zachowania nie odbiegają od opisanych powyżej. Jamy (ryc. 14) miały kształt kolisty lub owalny, a w przekroju nieckowaty, cylindryczny lub stożkowaty, przy czym najlepiej zachowana miała zaledwie 65 cm miąższości, a przeważają obiekty o miąższości do 20 cm. Ich inwentarz jest ubogi: oprócz nielicznych fragmentów ceramiki tworzą go bryłki polepy i węgle drzewne. Jedyne palenisko (ob. 15 na arze 165) dostarczyło dużej ilości polepy z odciskami — miało więc ono jakąś konstrukcję drewnianą, oblepioną gliną³⁰. Ślad po słupie (ob. 6 na arze 165) miał ok. 30 cm średnicy. Także i ceramika ze stanowiska 4 właściwie nie odbiega od materiałów odkrytych na stanowisku 2. Przeważa materiał chropowaty, występują naczynia jajowate, bezułkowate, słabo profilowane esowate (ryc. 12 b) lub mocno, średnich lub dużych rozmiarów, formy z uchami przy krawędzi (ryc. 12 a), misy, naczynia wazowate, kubki i małe grubościennie miseczki. Częste są ornamenty palcowe. Na razie możemy powiedzieć jedynie, że przypada ona na późną epokę brązu.

³⁰ Być może chodzi tu o jakiś wariant paleniska z osłoną — por. Niesiołowska-Hoffmann, *Ze studiów...*, s. 61.

Ryc. 14. Woryty, woj. Olsztyn, stan. 4, ar 445. Plan i profil obiektu 3 (jama)
Legenda jak do ryc. 6

Plan and section of feature 3 (pit)
Explanations as on fig. 6

Rys. B. Kowalczyk

Stanowisko 5 odkryte zostało w 1971 r., a badano je w roku 1973, przekopawszy 1,5 ara wykopami $2,5 \times 10$ m³¹. Jest ono położone o ok. 600 m na wschód od stan. 2 (ryc. 1), po drugiej stronie dolinki strumienia, na wzgórzu. Szczyt tego wzniesienia wyodrębniony jest od południa jarem, od wschodu i północy terenami dziś jeszcze podmokłymi, a od zachodu przechodzi w stromo opadający stok z różnicą wzniesień ok. 20 m. Teren jest uprawiany i należy do A. Urbańskiego i J. Kabery. Wielkość tej osady oszacować należy na ok. 1,5 ha.

Wykopy usytuowano na kulminacji wzgórza oraz na trzech jego stokach (południowo-zachodnim, południowym i północnym), odkrywając obiekty jedynie na kulminacji (ary 163, 178) i stoku południowym (ary 179, 180). Pozostałe wykopy zawierały materiał zabytkowy tylko w warstwie próchnicy. Uzasadnieniem takiego położenia osady jest chyba występowanie bardzo silnych prądów wstępujących powietrza wzdłuż stoku północnego, a więc znacznie mocniej odczuwa się tam wszelkie podmuchy wiatru. Ogółem na tym stanowisku odkryto 9 obiektów, w tym 7 jam, jeden ślad po wkopanym słupie (ob. 2) i jeden obiekt (4) o nie wyjaśnionym charakterze i chronologii. I te jamy są silnie zniszczone (maksymalna miąższość 60 cm), o kształcie w przekroju nieckowatym lub cylindrycznym, a zaznaczały się stosunkowo płytko (głębokość 25—35 cm). Podobnie ich inwentarz jest dosyć ubogi; stanowi go niewielka ilość ceramiki, sporo bryłek polepy i węgli drzewnych, a ponadto 1 krzemień i bryłka bursztynu (ob. 3). Wśród materiałów odkrytych na stanowisku 5 wyróżnić można naczynia jajowate, beczułkowate, esowate, słabo profilowane (ryc. 12 g) i z silnie wygiętą krawędzią, misy półkuliste i stożkowate, nieraz o powierzchni chropowatej oraz z wyodrębnioną szyjką. Z innych form wymienić można kubki lub naczynia wazowate małych rozmiarów i grubościennie miseczki. Często występuje ornament palcowy. Poza tym znaleziono sporą ilość bryłek polepy, niekiedy z odriskami prętów. Materiały te na razie mogą być datowane jedynie ogólnie za późną epokę brązu.

W wyniku więc pięcioletnich badań omawianego zespołu uzyskaliśmy dane, świadczące o tym, że tworzy go cmentarzysko, 3 osady oraz jedno obozowisko (?)

³¹ Balke, Dąbrowski, Mogielnicka, *Wstępne sprawozdanie...*, s. 216 i n. oraz „Informator Archeologiczny”, Warszawa 1974, s. 76 i n.

rozrzucone na niewielkiej przestrzeni. Duża ilość lasów pokrywających okoliczne wzgórza nie pozwala wykluczyć wersji, że mimo prowadzonych badań powierzchniowych nie wykryto wszystkich składników tego zespołu, a zwłaszcza śladów wszystkich osad. Zbadane w całości cmentarzysko wskazuje na nie przerwane chyba użytkowanie tego regionu przez jedną grupę ludzką w ciągu ok. 500 lat. Nawet najbardziej orientacyjne dane o liczebności jednego pokolenia tej grupy pozwalają wykluczyć ewentualność zamieszkiwania wszystkich odkrytych tu osad jednocześnie. Przyjmąwszy, że każda z nich zasiedlona była dwukrotnie, otrzymujemy przeciętny okres trwania jednej fazy osadniczej na lat 80, co w świetle obserwacji nikłych śladów I fazy na stan. 2 nie wydaje się prawdopodobne.

Uzyskane wyniki przemawiają za poprawnością wysuniętej podczas trwania prac wykopaliskowych hipotezy³² mówiącej, że mamy tu do czynienia ze stale użytkowanym cmentarzyskiem oraz zespołem osad, będących śladami przenoszenia się badanej grupy ludzkiej po wyjąłowaniu okolicznych pól. Na wszystkich badanych osadach (stan. 2, 4, 5) nie stwierdzono śladów pożaru czy nagłego zniszczenia, wręcz przeciwnie — wszystkie one charakteryzują się wyjątkowym ubóstwem materiału zabytkowego. Można to wyjaśnić zabraniem wszystkich użytecznych przedmiotów przy spokojnym opuszczaniu osady, a pozostawieniem na miejscu jedynie skorup potłuczonych garnków oraz uszkodzonych lub zagubionych przedmiotów. Sytuacja taka była już dla kultury łużyckiej sygnalizowana³³, jednak zespół worycki jest pierwszym, na którym przeprowadzono systematyczne prace na wszystkich wykrytych stanowiskach. Zastosowana tu metoda postępowania, to jest skoncentrowanie prac na dokończeniu badań cmentarzyska oraz maksymalnym eksplorowaniu jednej z osad przy jedynie wstępnym rozpoznaniu pozostałych stanowisk oraz intensywnych badaniach towarzyszących, pozwoliła uzyskać dane w stosunkowo krótkim czasie i w sposób umożliwiający kontrolę przyjętych założeń.

Zagadnienie znaczenia rolnictwa w kulturze łużyckiej było podnoszone wielokrotnie, przy czym zgodzić się wypada z badaczami³⁴ dopuszczającymi możliwość równoległego stosowania różnych technik uprawy ziemi. Wyraźne przesłanki, świadczące o wypalaniu w omawianym czasie lasów na większą skalę³⁵, wskazują na postępujące zwiększanie areałów pól uprawnych. Dla Worytów uprawa ziemi poświadczona jest na razie odciskami ziaren zbóż na ceramice i polepie oraz obecnością rozcieraczy i żarna, a na właściwą ocenę jej roli zaczekać wypadnie do zakończenia analiz palynologicznych. Natomiast minimalna ilość zachowanych kości nie rokuje nadziei na ocenę znaczenia hodowli.

Sprawa istotna to (jak już wspomniano) ocena czasu trwania poszczególnych osad. Lakoniczność naszych wypowiedzi w tym zakresie spowodowana jest zarówno tym, że opracowanie materiałów jeszcze trwa, jak i niemal kompletnym brakiem danych porównawczych. W istocie żadna z badanych osad grupy mazursko-warمیńskię nie doczekała się należytej publikacji, a materiały zaginęły podczas wojny. W tej sytuacji, a w dodatku przy wyraźnych różnicach zestawów ceramiki z osad

³² Balke, Dąbrowski, Mogielnicka, *Wstępne sprawozdanie...*, s. 217.

³³ Por. M. Gedl, *Badania zespołu osadniczego kultury łużyckiej w Kietrze, pow. Głubczyce*, „Archeologia Śląska”, t. II: 1959, s. 43 i n.; Z. Bukowski, *Uwagi o problematyce badań osadnictwa kultury łużyckiej*, [w:] *Studia z dziejów osadnictwa*, t. V, 1967, s. 89 i n.

³⁴ Por. K. Godłowski, *Zróżdła archeologiczne do dziejów rolnictwa w Polsce i stan ich opracowania*, [w:] *Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego*, t. III, 1960, s. 55 i n.; W. Hensel, *Polska starożytna*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1974, s. 177 i n.

³⁵ M. Ralska-Jasiewicz, *Ślady osadnictwa prehistorycznego w diagramach pyłkowych z obszaru Polski*, „Folia Quaternaria”, t. XXIX: 1968, s. 170 i n.; Okulicz, *Pradzieje...*, s. 198 i n.

i cmentarzyska datowanie materiału wymagać będzie drobiazgowych studiów, wiarygodnych zaś ocen czasu zamieszkiwania poszczególnych osad na podstawie wolno zmieniających się materiałów ceramicznych uzyskać się nie da. Miąższość warstwy V na stan. 2 (ryc. 5) wskazuje na przynajmniej kilkudziesięcioletni okres jej powstawania, ale już dla warstwy VII czas ten (jak wspomniano) musiał być znacznie krótszy. Okres jałowienia lichych, piaszczystych gleb woryckich musiał być dość krótki i nawet przy założeniu stosowania pewnych zabiegów opóźniających ten proces³⁶ nie mógł on w żadnym wypadku przekraczać lat dwudziestu. Oczywiście, zmiana uprawianych pól nie musiała za sobą pociągać zmiany miejsca zamieszkania, jednak często musiały to być zjawiska zbieżne. Głównym powodem konieczności przenoszenia osady była niewątpliwie potrzeba ochrony pól przed żerującą na nich dziką zwierzyną. Mogło to być wykonywane tym skuteczniej, im bliżej osady położone były tereny uprawne. Analiza sytuacji topograficznej wykazuje, że osady przenoszono na niewielkie odległości (ryc. 1), ale poza naturalne bariery komunikacyjne (dolina strumienia, jezioro), a więc wzgląd łatwego dostępu do pól musiał tu być bardzo istotny. Po jakim czasie powracano na dawne miejsce, powiedzieć obecnie trudno, być może pewnych przesłanek dostarczą tu analizy geologiczne.

Obronne usytuowanie osad otwartych, najlepiej widoczne na stan. 5, jest w kulturze łużyckiej zjawiskiem częstym i notowanym także w grupie mazursko-warmińskiej³⁷. Nie wykryto w Worytach śladów konstrukcji obronnych, sygnalizowanych dla pobliskiej osady w Olsztynie³⁸, choć inne zaobserwowane tam zjawiska znajdują dość dobre potwierdzenie w wynikach naszych badań.

Niewątpliwie prace w Worytach, będące pierwszymi powojennymi badaniami stanowisk omawianej grupy, pozwalają już dziś zweryfikować wiele wrywkowych danych z dawnej literatury, tak w zakresie analizy cmentarzysk, jak i osad. Po zakoczeniu wszystkich opracowań winny one wyjaśnić wiele zagadnień, naszkicowanych tylko w niniejszym artykule. Autorzy mają nadzieję, iż pełne opracowanie wyników uzyskanych podczas pięcioletnich prac umożliwi odtworzenie bytowania grupy ludzkiej wykorzystującej ekumenę worycką, dostarczając wiarygodnych informacji³⁹ do rozpatrywania szeregu kwestii ogólniejszych.

Zakład Epoki Metali IHKM PAN
w Warszawie

JAN DĄBROWSKI, MAŁGORZATA MOGIELNICKA-URBAN

RESULTS OF THE EXCAVATIONS OF THE SITES OF THE LUSATIAN SETTLEMENT COMPLEX AT WORYTY, PROVINCE OF OLSZTYN

The investigations of the settlement complex of the Lusatian culture at Woryty, Province of Olsztyn, which were conducted in 1970—1974, were part of the re-

³⁶ Por. np. T. Wiślański, *Podstawy gospodarcze plemion neolitycznych w Polsce północno-zachodniej*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1969, s. 206 i n.

³⁷ A. Niesiołowska-Wędzka, *Początki i rozwój grodów kultury łużyckiej*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1974, s. 136 i n.

³⁸ B. Fromm, *Der Kreis Allenstein in der Vorgeschichtsforschung*, „Unsere Heimat”, Jhg. 16: 1934, s. 43.

³⁹ Por. S. Kurnatowski, *Zakres przestrzenny archeologicznych badań terenowych a przydatność ich dla analizy osadniczej*, „Biuletyn informacyjny PKZ”, nr 25, 1973, s. 13 i n.

search program of the Group for the Study on the Origin of the Slavs in north-eastern Poland, IHKM PAN. The investigations included four settlements and a cemetery, situated on the grounds of the village of Woryty, in the Paśtęka basin. The cemetery was investigated in 1929—1933 by L. Fromm who uncovered 360 graves of which only 3¼ are published. This paper does not include results of specialist studies which are still in progress. These include: geological, palynological and anthropological studies, the analysis of animal bones, grain impressions on pottery, charcoal, fossils as well as a physico-chemical analysis of pottery.

During the excavations of 1970—1973 conducted on site 1 (cemetery) 43 cremation graves were explored (12 urn graves, 9 pit burials and 28 destroyed), and the former trenches dug by L. Fromm were located. The grave goods were virtually limited to pottery preserved in fragments through in several cases the anthropological analysis has revealed traces of molten bronze and charred bone objects, and in two graves fossilized sponges were found. The cemetery dates from Bronze Age IV—VI and has been totally explored. The views about the absence of metal objects and low ratio of pit burials on the cemeteries of the Mazury-Warmia group have been altered. Moreover, due to the investigations performed it will be possible to calculate the size of the population and the number of the members of one generation and consequently the number of the inhabitants of the settlements.

Of the settlements, only site 2 situated on a sandy eminence and heavily damaged in its top part has been examined on a larger scale. The discoveries made included 129 pits, 7 hearths, 220 post-holes (120 hammered-in posts and 94 dug-in ones) and 6 loosely standing vessels (5 storage vessels). Part of the features overlapped, and the southern slope of the hill revealed a stratigraphical sequence which indicates that the settlement consisted of two phases. The pits, filled with a rather thin layer of greyish sand, were through-like, cylindrical and bag-shaped in section. The inventory was poor and consisted of potsherds, daub and charcoal. The hearths were composed of several layers of stones and one had a clay bottom. It has not been possible to trace with certainty the outline of the house marked by the post-holes. Attention is claimed by 28 post-holes arranged in six rows which might be traces of a pile building. Among small finds discovered on site 2 rusticated pottery is dominant (egg-, barrel-, and S-shaped vessels, and two-handled forms). Other pottery forms included hemispherical and conical bowls, sieve-like vessels and cakes of clay. Pottery with smooth surface, mugs and vase-like forms were less numerous. The decoration of pottery is little differentiated. Other finds included spindle-whorls, an axe, a horn pendant, 2 lumps of amber, rubbers, a stone polisher and part of quernstones. On the basis of these materials the settlement has been assigned to the Late Bronze Age.

Site 3 lies on a small eminence among wet grounds not far from the Paśtęka river. In view of the small amount of Lusatian pottery found only on the surface, the site seems to have been only briefly occupied by the Lusatian population (a camp ?).

Site 4 lies some 500 m. south of site 2 in the range of hills surrounded on three sides by wet grounds. The site has yielded 15 pits, 1 hearth and 1 trace of a dug-in post. Site 5 was discovered some 600 m. east of site 2, on a hill bounded by wet grounds and a ravine. The investigations included 7 pits, 1 trace of a dug-in post and 1 feature of obscure character, all concentrated on the top and southern slope of the hill. These sites are similar to site 2 in the state of the preservation of the features, their character and the pottery, and likewise are dated to the Late Bronze Age.

As shown by the results of the five-year investigations, the settlement complex consisted of a cemetery, three settlements and a camp (?). It seems that we

deal here with a permanently used (for some 500 years) cemetery and a group of settlements which are traces of the shifting of the population whenever the neighbouring fields became impoverished. The absence of traces of sudden destruction of the settlements and the scarcity of small finds seem to suggest peaceful desertion of the sites. Due to the method employed in the research, i. e. the concentration of efforts on the cemetery and on one settlement and the initial examination of the other sites, it has been possible to obtain the data fairly rapidly and in a way that enabled us to verify the assumptions.

It is not easy to determine how long each of the settlements had lasted because of the absence of comparative material and the necessity to use the slowly changing ceramic material as the basis for inferences. The thickness of layer V on site 2 (phase II) shows that it had accumulated for several decades, yet for layer VII (phase I) the formation period was much shorter. It is assumed that the period of time, when the soils at Woryty could become barren, was 20 years long, thus the change of the cultivated fields was not necessarily followed by the change of the dwelling place, yet frequently the two events must have coincided. The settlements were moved over a short distance yet beyond natural communication barriers (stream valley, lake). All the settlements discovered here had a defensive position, as is best shown by site 5.

The field-works at Woryty which are the first post-war investigations of the Mazury-Warmia group of the Lusatian culture have already allowed us to verify a number of data contained in relevant literature.

